

ՈՒԹԵՐՈՐԴ ԲՅՈՒԶԱՆԴԱԳԻՏԱԿԱՆ ՄԻՄՊՈԶԻՈՒՄԸ ՍՏՐԱՍԲՈՒՐԳՈՒՄ

(2002 թ. 7-9 նոյեմբերի)

Ֆրանսիայի Սպրասբուրգ քաղաքի Մարկ Բոլկ համալսարանի կամարների ներքո, սկսած 1960-ական թթ., հինգ տարին մեկ անգամ տեղի են ունենում բյուզանդագետների գիտաժողովներ՝ նվիրված Արևելահռոմեական կայսրության պատմության և մշակույթի կարևորագույն հարցերին: Այս համալսարանը Ֆրանսիայում հայտնի է իր միջնադարագիտական ուղղվածությամբ և հետազոտություններով՝ շարունակելով վառ պահել Մարկ Բոլկ հասարակագետի պայծառ անունը: Ի դարի առաջին կեսին Սպրասբուրգը նաև հայագիտության կարևորագույն կենտրոններից մեկն էր Եվրոպայում, ուր աշխատում էր հայտնի հայագետ-վրացագետ Նովսեփ Կարսպը: Քաղաքն ունի չափազանց հարուստ գրադարան, ուր պահպանվում են նաև բազմաթիվ ձեռագրեր ու հնարիպ գրքեր:

2002 թ. նոյեմբերի 7-ին Սպրասբուրգի համալսարանական պալատում իր աշխատանքները սկսեց «Եկեղեցին Բյուզանդիայում Դ խաչակրաց ռազմարշավից մինչև Կ. Պոլսի զրբավումը (1204-1453 թթ.)» բյուզանդագետների հավաքը, որն իր առջև նպատակ էր դրել վեր հանել այդ դարաշրջանի պատմության և մշակույթի մի շարք կարևորագույն խնդիրներ, լուծել դեռևս իրենց լուսաբանությանը սպասող որոշ հարցեր: Կոնֆերանսը նախապատրաստել էր Սպրասբուրգի Մարկ Բոլկ համալսարանի պատմության ֆակուլտետի միջնադարագիտության և միջերկրածովյան մշակույթի ուսումնասիրության ամբիոնը՝ պրոֆեսորներ Աստերիոս Արգիրոսի և Կատերին Օսենի ղեկավարությամբ:

Գիտաժողովի կազմակերպիչները Եվրոպայի տարբեր երկրների (Իսպանիա, Իտալիա, Ֆրանսիա, Գերմանիա, Նոնաստրան, Բուլղարիա, Ռումինիա, Նոնգարիա, Հայաստան) համալսարաններից և գիտական կենտրոններից հրավիրել էին այս թեմայի շուրջ ուրույն ասելիք ունեցող մասնագետների՝ իրենց առջև խնդիր դնելով հետազոտության նյութ դարձնել 1204 թ. լավինական թագավորության սպեղծումից հետո Բալկաններում և Փոքր Ասիայում ստեղծված քաղաքական իրավիճակը, Բյուզանդական կայսրության տարածքում ձևավորված պետությունների քաղաքական փոխհարաբերությունները, մահմեդական աշխարհի և քրիստոնյա երկրների հակամարտության արմատները, արևմտաեվրոպական նվաճողների և տեղական ժողովուրդների (հույներ, բուլղարներ, հունգարներ, ռումինացիներ, հայեր) մշակութային և քաղաքական առնչությունները, ուշ շրջանի բյուզանդական հումանիզմի հետազոտության սկզբնաղբյուրները և մեթոդաբանական սկզբունքները:

Գիտաժողովի նիստերից մեկն անվանված էր «Օրթոդոքս Եկեղեցին և Իսլամը»: Երեք զեկուցում նվիրված էր քրիստոնեության և իսլամի համատեղ հետազոտության խնդիրներին: Այքս-ան-Պրովանսի համալսարանի պրոֆ. Միշել Բալիվեի զեկուցման թեման էր «Բյուզանդական Եկեղեցին և վանականությունը թուրքերի տեսանկյունից»: Հետազոտողը, հիմք ընդունելով ԺԳ-ԺԵ դդ. պարսկական, արաբական, թուրքական և օսմանյան սկզբնաղբյուրները, փորձել էր դուրս բերել դրանց մեջ Եկեղեցուն և վանականությանը վե-

րաբերող վկայությունները՝ համախմբելով դրանք իր զեկուցման համապարասխան բաժիններում: Անդրադառնալով այդ տեղեկությունները հաղորդող սկզբնաղբյուրների ժանրային առանձնահատկություններին (Էպոս, պարմություն, վկայաբանություններ, վավերագրեր), հեղինակն առանձնահատուկ ուշադրություն էր դարձնում օգտագործված տերմիններին (քեշիշ, ռաիբ, փափագ, քենիսե, քիլիսե, մանասփիր, պապրիկ, մեպրոպոլիս): Զեկուցումն ավելի կշահեր, եթե ելույթ ունեցողը նաև փորձեր միմյանցից զարել քրիստոնյա քույր Եկեղեցիներից ամեն մեկին վերաբերող վկայությունները և ֆիքսեր սկզբնաղբյուրներից յուրաքանչյուրի վերաբերմունքը նրանց նկատմամբ: Զննարկմանը ներկա էր նաև Դանիշմանդնամեի հրապարակիչ, Սյրասբուրգի համալսարանի պրոֆ. Իրեն Թումանյանը:

Գերմանացի հետազոտող Էրիխ Տրապը (Բոնն) իր զեկուցումն անվանել էր «Քրիստոնեության և Իսլամի փոխհարաբերությունները լուսաբանող ԺԳ-ԺԵ դդ. քիչ ծանոթ մի շարք երկեր», ուր անդրադարձավ Նովիանենս Կանտակուզենի և նրա որդի Մանուել Բ-ի, Նովիանենս Վրիենտսի և Մակար Մակրեսի և այլոց մատենագրական ստեղծագործություններին: Ավանդական բանասիրական դասակարգման ենթարկելով մեզ հասած երկերը, որոնք հակաճառություններ են Իսլամի դեմ, զեկուցման հեղինակը մեզ հասած ստեղծագործությունները բաժանեց՝ ա) դավանաբանական և հակաճառական, բ) վարքագրական և ճառագրական, գ) պարմական, դ) նամակագրական, ե) հռետորական և զ) փիլիսոփայական երկերի:

Պրոֆ. Աստերիոս Արգիրոս, շարունակելով վերոհիշյալ թեման, իր զեկուցման մեջ անդրադարձավ ԺԴ դարի Թեսալոնիկյան մրավորականներ Իսիդոր Գլաբասի, Սիմեոնի և Մակար Մակրեսի հակամուսուլմանական կեցվածքին և գրվածքներին: Կատանայի համալսարանի պրոֆ. Ռենատա Ժանսիլ Մեսինայի զեկուցումը նվիրված էր Կ. Պոլսի պարբիարքների հեղինակության և կայսերական իշխանության դինաստիանականության խընդիրներին ու Արսեն Օրտրանոսի ճակատագրին: Խնդրի կարևորությունն ընդգծվում է հարկապես նրանով, թե ինչ միջոցներով էր բյուզանդական աշխարհում ապահովվում կայսերական իշխանության օրինականացումը:

Միմյուզիումի հաջորդ նիստը նվիրված էր բյուզանդական Եկեղեցու փոխհարաբերություններին: Էկոլ դե Ֆրանսի բյուզանդագիտական ինստիտուտի տնօրեն Ժան-Կլոդ Շենեն, հիմնվելով Դ խաչկրաց ռազմաբշարի նախօրյակին և անմիջապես դրանից հետո գրված երկերի վրա, փորձում էր քարտեզի վրա արձանագրել «Կ. Պոլսի լապին Եկեղեցու ունեցվածքը Փոքր Ասիայում»: Մարկ Բյոլ համալսարանի պարվո պրոֆ. Պիեռ Ռասինի զեկուցումը անվանված էր «Արևելքի և Արևմտքի Եկեղեցիների միության անհնարինությունը», ուր հեղինակը մեթոդաբանական եզրակացություններով փորձեց վերարժարել խնդիրը: Նույն նիստի հաջորդ երեք զեկուցումները նվիրված էին կաթոլիկ և օրթոդոքս Եկեղեցիների ներսում սկսված միարարական շարժման խնդիրներին: Ամիենի համալսարանի պրոֆ. Կլոդին Դելակրուա-Բենիեի ելույթը նվիրված էր Կ. Պոլսի Բերա թաղամասի դոմինիկյան վանքի կոոնավոր Ֆիլիպ Բերացու 1358/59 թ. գրած «De oboedientia Ecclesie Romane debita» (Վասն հնազանդության թուլացած Հռոմեական Եկեղեցուն) երկին, որը մի ժամանակագրություն է Պեպրոս առաքալից մինչև 1320 թ., ուր հեղինակը անդրադառնում է Հռոմի և Կ. Պոլսի եկեղեցական փոխհարաբերություններին՝ քաղումներ կատարելով Կեղծիսի-

դրյան գրությունից և Գրադյանի ապոկրիֆ հրովարտակից, որոնցում միջնադարյան հեղինակն օգտագործել է նաև բազմաթիվ հունարեն սկզբնաղբյուրներ, որոնցով փորձում է ապացուցել պապական իշխանության առաջնությունը: Այս նյութը կարևորվում է նաև հայագիտության փաստակյունից, քանի որ նույն դարաշրջանում կիլիկյան Հայաստանում ևս հայտնվում են ժամանակագրություններ և պատմական աշխատություններ, որոնց նյութը սերտորեն առնչվում է քննարկվող մատենագրական երկի բովանդակության և սկզբնաղբյուրների հետ:

Կ. Պոլսի և Հռոմի Եկեղեցիների փոխհարաբերությունների պատմությանը և հատկապես Ֆլորենցիայի եկեղեցական ժողովին առնչվող խնդիրների պարզաբանումն էին իրենց առջև դրել Փարիզ Ա համալսարանի դոկտորանտ Մարի-Նելեն Բլանշեն («Պատակաման կողմնակիցների ընդդիմություն Բյուզանդական Եկեղեցու ներսում Ֆլորենցիայի միությունից հետո (1440-1445)») և Թուլուզի համալսարանի դոկտորանտ Թիերի Գանշուն («Բյուզանդական ազնվականության դիրքորոշումը պապության նկատմամբ Ֆլորենցիայի ժողովի նախօրյակին»):

Գիտաժողովի հաջորդ նիստը նվիրված էր Բյուզանդական Արևելքի տարածքներում գործող եկեղեցական կազմակերպություններին: Այստեղ երկու զեկուցումներով հատկապես շեշտվեց հայկական տարրի և Եկեղեցու ակտիվ գործունեությունը Փոքր Ասիայում և Բալկաններում Դ խաչակրաց ռազմարշավի դարաշրջանում: Ն ԳԱԱ Արևելագիտության ինստիտուտի բաժնի վարիչ, պատմական գիտությունների դոկտոր Ա. Ա. Բոգոյանի զեկուցումը վերնագրված էր «Հայ-բյուզանդական եկեղեցական փոխհարաբերությունները ԺԳ դարի առաջին կեսին», ուր ներկայացվում էին վերջին տարիներին բյուզանագետների (հատկապես ակադ. Ն. Բարթիկյանի) կողմից շրջանառության մեջ դրված վավերագրերը՝ ծանրանալով Կոստանդին Ա Բարձրաբերդցու Հռոմ և Կ. Պոլիս առաքված Հավատո Հանգանակի վրա: Դ խաչակրաց ռազմարշավի նկատմամբ հայ բնակչության վերաբերմունքին էր նվիրված Մոնպելիեի համալսարանի պրոֆ. Ժ. Դեղեյանի «Նյուսիս-արևմտյան Փոքր Ասիայի և Բալկանների հայկական համայնքները Դ խաչակրաց ռազմարշավի նախօրյակին» ելույթը: Քննարկումների ժամանակ շեշտվեց այս խնդիրների հետագա հետազոտության կարևորությունը:

Առանձնակի հետաքրքրության նյութ էր դարձել նաև արևմտաեվրոպական ազնվականության և ֆինանսական շրջանների ու օրթոդոքս Եկեղեցու փոխհարաբերությունները: Վենետիկի բյուզանդական և ուշ բյուզանդական հելլենական հետազոտությունների ինստիտուտի տնօրեն, Աթենքի համալսարանի պրոֆ. Քրիստա Մալտեզուն իր զեկուցումն անվանել էր «Վենետիկի տիրապետության դարաշրջանի օրթոդոքս Եկեղեցու պատմության վավերագիր մասնաբաժինը», ուր անդրադառնում էր Կ. Պոլսի առումից հետո բյուզանդական եկեղեցիների պահոցներում պահպանված վենետիկյան վավերագրերին և դրանց նշանակությանը: Ռուսների համալսարանի պրոֆ. Ժիլ Գրիվոն անդրադարձավ չափազանց հետաքրքիր մի խնդրի. «Լուսինյանները հունական Եկեղեցու պատրոններ», ուր անդրադարձ կատարեց լատին իշխանավորների կողմից հունական եկեղեցիների ֆինանսական և բարոյական հովանավորման քաղաքական դրդապատճառներին:

Բալկանների բազմազգ փարաժաշքանում Դ խաչակրության քաղաքական, եկեղեցական և մշակութային ազդեցությունների հեղափոխությանն էին նվիրել իրենց զեկուցումները դր. Բասիլ Յորգուլեսկուն («Վաղի հայրնի կանոնական մի կրճիմի նոր բացառություն. ԺԴ դարի վերջին հունգարովալախիայի Աթոռին ձեռնադրված երկու մեմորապոլիսներ»), Բուխարեստի համալսարանի պրոֆ. Էմիլիան Պոպեսկուն («Դ խաչակրությունը և նրա հետևանքները Վերին Դանուբի փարաժաշքանում կաթոլիկության փարածման վրա»), Սոֆիայի համալսարանի պրոֆ. Վասիլկա Տապկովա-Ցայմովան («Օխրիդայի ինքնագլուխ արքեպիսկոպոսությունը. նրա փոխհարաբերությունները Կ. Պոլսի պարիարքության և Բալկանների մյուս Եկեղեցիների հետ»), Ռումինիայի ԳԿ աշխարակից Զամֆիրու Միխայելը («Արևմտյան մարենագրական երկրների յուրացումը ԺԳ-ԺԴ դդ. օրթոդոքս վանքերում»), իսկ Մադրիդի Բանասիրության ինստիտուտի հունալատինական բաժնի աշխատակից Պեդրո Բադենաս դելա Պենան ունկնդիրների ուշադրությունը հրավիրեց «Օրթոդոքսությունը և ազգային ինքնագիտակցությունը Բալկաններում միջնադարի վերջում» հարցադրման վրա: Պալամիզմի և պարկերապաշտության աստվածաբանության խնդիրների վրա էր կառուցել իր զեկուցումը դր. Միխայել Բրապուն:

Գիտաժողովի նախավերջին նիստն ամփոփվեց նվիրված էր արվեստի և հնագիտության հարցերին: Առանձնապես հետաքրքրությամբ լսվեց Ֆրանսիայի ազգային գիտական հետազոտությունների կենտրոնի աշխատակից Սրավոիոս Լազարիսի («Եկեղեցին և մշակույթի նորացումը Պալեոլոգների դարաշրջանում. պարկերագրության և բնագիր սկզբնաղբյուրների կապը») զեկուցումը. պարզվեց, որ ԺԵ դարում արաբերենից հունարենի է փոխադրվել նույն դարաշրջանում հայերեն թարգմանված Զիաբուժարանը:

Յանինայի համալսարանի պրոֆ. Նանո Խաչիկադիսի («Պարկերագրության արվեստը լատինական գավթման դարաշրջանի Հունաստանում») և Իվան Դույչևի հետազոտական կենտրոնի տնօրեն, պրոֆ. Աքսինիա Զուրովայի («Նոր տեղեկություններ Ստրասբուրգի գրադարանի ձեռագրական ֆոնդի պարկերագրող հունարեն ձեռագրերի մասին») ելույթները նվիրված էին մանրակարգությանը, իսկ պրոֆ. Լյուդմիլա Խորուշկովան (Մոսկվա) ներկայացրեց «Եկեղեցական և արվեստաբանական փոխհարաբերությունները Պալեոլոգների դարաշրջանում, Արևմտյան Վրաստանի և Կոստանդնուպոլսի միջև» զեկուցումը, ուր հիմնականում անդրադարձավ Աբխազիայի և Մերձսևծովյան փարաժաշքանի ԺԴ-ԺԵ դդ. եկեղեցաշինությանը:

Ամփոփելով գիտաժողովը, մասնակիցները շնորհակալություն հայտնեցին սրեղծված ջերմ մթնոլորտի համար, նշեցին քննարկված հարցերի այժմեականությունը և հետազոտողների կողմից առաջարկվող լուծումների բազմազանությունը՝ հույս հայտնելով, որ ապագայում լույս կտեսնեն գիտաժողովի նյութերը:

ԱԶՍՏ ԲՈԶՈՅԱՆ

Պարմական գիտությունների դոկտոր